

**Het Hookorgel (USA, 1854)
in de O.-L.-Vrouw &
Sint-Rochuskerk van Boom**

Amerikaanse romantiek. In deze stijl bouwden de gebroeders Hook in 1854 het orgel dat Boom eind 2009 binnen haar stadsmuren heeft gehaald. Het is ook de stijl waarin Asher B. Durand dit prachtige schilderij maakte. Beide zijn met dezelfde vakkundigheid en het zelfde raffinement gemaakt. En beide spreken ze dezelfde taal van de midden-negentiende-eeuwse romantiek — Amerikaanse romantiek wel te verstaan.

Toen Durand dit meesterwerk maakte, was net zijn vriend, de alom geliefde landschapsschilder Thomas Cole (1801-1848) overleden. Cole was de grondlegger van de *Hudson River School*, die de grootse, nog onaangetaste Amerikaanse landschappen vastlegde op doek. De overleden schilder staat afgebeeld op de rots, samen met zijn zielsverwant, de succesvolle natuurpoët dichter William Cullen Bryant.

De gebroeders Hook groeiden begin negentiende eeuw op in Salem, Massachusetts — toen al een oud stadje — in New England. Deze regio in het noordwesten van de Verenigde Staten werd al vroeg in de zeventiende eeuw het nieuwe beloofde land voor puriteinse protestanten die Engeland ontvlucht waren. Na een uitputtende zeereis van drie maanden troffen ze daar dit ongerepte landschap aan — de indianen zijn even niet te zien.

De Engelsen begonnen snel kerken te bouwen, en omdat er zich steeds weer nieuwe protestantse gezindten aan land kwamen, of zich afsplitsten, werden er dat steeds meer. Tot op vandaag kent zelfs de kleinste stad in Noord-Amerika tientallen kerken. Dit was dus de markt die de orgelbouwers Hook ter beschikking hadden: talloze kerkgebouwen in een steeds rijker wordend land. Samen met de aanleg van de spoorwegen zouden de Hookorgels, die in Boston gemaakt werden, over het hele continent een plaats vinden. Opus nummer 1 werd in 1827 gebouwd voor een privéklant in Boston; opus nummer 2614 – het laatste orgel met hun naam – voor de *Francis Street Methodist Church* in Saint Joseph, Montana.

In deze brochure wordt verhaald over de gebroeders Hook, hoe hun bedrijf langzaam maar zeker opbloeiende, hoe ze op het toppunt van hun kunnen in 1854 hun opus 173 maakten voor de *State Street Congregational Church* in Portland, Maine, en hoe dit orgel in 2009 in Boom terecht kwam. Oude teksten uit reclamefolders en de muziekvakpers laten zien hoe zichzelf en de journalisten hun orgels zagen. En tenslotte vinden de orgelliefhebbers achterin de technische gegevens over dit orgel.

Gerard Pels,
orgelbouwer

Asher Brown Durand, *Kindred Spirits*, 1849.

Een adembenemend schilderij van het nog ongerepte Amerikaanse landschap, gemaakt in dezelfde tijd als het romantische Hookorgel van Boom.

We would respectfully invite the attention of the public to our unrivalled facilities for the production of superior Organs, of all sizes and descriptions.

In order to meet the increasing demand for our instruments, we have recently erected an extensive factory, furnished with every convenience and facility for carrying on the business, and containing among other improvements, a spacious finishing and exhibition hall, equal to a medium sized church; the advantages of which, in the adjustment of power, balance, and blending of tone, are sufficiently obvious.

It is our aim to employ none but the most skilful and experienced workmen, and to use only the best and most durable materials, and for our success in these particulars we confidently refer to the numerous instruments of our construction in all parts of the Union.

Having been exclusively and extensively engaged in the manufacture of Organs for about thirty years, and having ourselves *personally* done almost the whole voicing of our Organs during this long period, in which we have erected a great number of instruments, of the largest capacity, and which have all, without exception, given the most perfect satisfaction to the purchasers, we feel assured of our ability to continue to produce Organs of every size, equal, if not superior, to any which are manufactured by our contemporaries, either in Europe or America.

As evidence of our ability to plan, construct, and voice Organs of the largest size, we would refer to the Organ in the Tremont Temple, in this city, erected by us in 1854.

De pijpen zijn prachtig geharmoniseerd, of je ze nu solo bespeelt, of ze zacht laat aanzwellen en weer in harmonie uitsterven — zoals de bries in pijnbomen — naar solo gebruik, het is uitzonderlijk expressief, het beroert de ziel.

Dwight's Journal of Music, 26 Augustus 1854

Deze prachtige getuigenis staat vermeld in de reclamebrochure van de gebroeders Hook uit 1857. De journalist beschreef in geuren en kleuren de kwaliteiten van het nieuwe Hookorgel in de *Tremont Temple*. "An organ, like this, is indeed a sort of orchestra." Sommige specialisten betwijfelen of de oneliner "mon orgue est mon orchestre" wel aan de grote componist César Franck mag toegeschreven worden, maar in 1854 staat hij toch al maar in *Dwight's Journal of Music*.

In Amerika werd, en wordt, veel in hout gebouwd. Toen waren de wouden onuitputtelijk, maar brandgevaar was nooit ver weg. Tremont Temple in Boston brandde liefst tweemaal af, en daardoor kon Hooks orgelfabriek drie maal een groot orgel maken voor dit gebouw, op minder dan 35 jaar. Ze bouwden er eerst Opus 64 in 1845, met drie klavieren en 35 registers. Dan kwam de eerste brand, en werd Opus 149 gemaakt, in 1853. Het is dit orgel dat in de reclamefolder uit 1857 besproken wordt.

De Tremont Temple was een multifunctioneel gebouw. De *New England Baptists* hielden er hun diensten, maar het diende ook voor concerten en lezingen — zelfs Charles Dickens heeft er een voordracht gehouden. Met zijn vier klavieren en 56 registers was dit het grootste orgel dat ze tot dan toe gemaakt hadden; het was destijds zelfs het grootste orgel in de Verenigde Staten. De mensen waren er dol op. De Hooks schrijven dat alle 3.500 pijpen door henzelf geïntoneerd waren, maar daarover later meer.

Het loopt echter niet goed af met Opus 149. Op 14 augustus 1879 brandt de Temple nogmaals af. Volgens de *New York Times* van de dag erna renden *partely dressed women* uit een aanpalend hotel de straat op, waar ze gekalmeerd moesten worden. Men dacht aan brandstichting achter het orgel, maar later werd er besloten dat verf en olie van frescoschilders naast het orgel ontvlamd waren.

Tevreden klanten keren terug. Het bestuur van de Tremont Temple bestelde na de tweede tempelbrand hun derde orgel bij de gebroeders Hook. Opus 975, opnieuw een instrument meet vier klavieren, werd geleverd in 1880, en werd een van de laatste orgels die de Hookbroers persoonlijk zouden opleveren. De twee volgende jaren stierven ze kort na elkaar, 73 en 75 jaar oud.

De eerste orgels in Amerika

Orgelmuziek en orgels waren in de Amerika's in de beginperiode natuurlijk een Europese aangelegenheid; het waren tenslotte kolonies. In Mexico kwam het eerste orgel in 1527 binnen in het kielzog van de Conquistadores, nota bene door toedoen van een Vlaamse missionaris (zie *inzet*). De protestantse kolonisten in het noord-westen namen hun orgeltradities mee uit hun landen van oorsprong, zoals Duitsland, Engeland en Scandinavië. Het waren Zweedse lutheranen die voor het eerst melding maakten over het gebruik van een orgel in een eredienst in de Engelse kolonie. In 1703 speelde "organist Johan" op een orgel in de Gloria Dei-kerk in Philadelphia, samen met een violist, en hoboïst, trompetten en trommels.

Orgelland bij uitstek is van oudsher Duitsland. De eerste professionele orgelbouwer in Amerika heette Johann Gottlob Klemm, in 1690 geboren in een dorpje bij Dresden. Eerst was hij theologiestudent, en daarna werd hij leerling bij de notoire Saksische orgelbouwer Gottfried Silberman. Na een passage bij de *Herrnhutters*, een zachte protestantse gemeenschap, sloot hij zich aan bij andere verlichte meerwaardezoekers, de *Schwenkfelders*. De 43-jarige Klemm stapte samen met zijn vrouw en een groep Schwenkfelders op een boot naar Philadelphia, en in september 1733 ging de eerste orgelbouwer aan wal in Amerika. In 1737 bouwde hij een groot orgel voor de Trinity Church in New York. Lange tijd was de Trinity Church het hoogste gebouw van de stad; op 11 september 2001 stortten de brokstukken van een hoge buur op de kerk neer.

Een ander groot orgelland was natuurlijk Holland. Maar de kooplui van de Verenigde West-Indische Compagnie kwamen met minder stichtende bedoelingen naar de Nieuwe Wereld. Op de heenreis hadden de zeilschepen soldaten, lichtekooien en jenever voor de indianen aan boord, op de terugweg bevenvellen voor de Europese hoedenindustrie. Maar de belangrijkste invloed op de Amerikaanse orgelbouw kwam uit het land dat aan de basis ligt van de Verenigde Staten, namelijk Engeland.

Rond 1700 kwam het eerste Engelse orgel in Boston aan. Het was besteld door de schatbewaarder van Harvard-universiteit, Thomas Brattle. Bij zijn dood in 1713 liet hij het na aan zijn kerk, maar die wilde het niet hebben. Gelukkig voorzag het testament een uitweg: de kapel van Harvard. Maar ook daar was het niet echt welkom, want liet men de kisten zeven maanden onuitgepakt op de *porch* van de kerk staan. Uiteindelijk mocht het toch naar binnen, en zou er veertig jaar dienst doen. Vandaag staat het

De Vlaming Pieter Van der Moere lag in 1527 aan de basis van het eerste orgel in Amerika.

Van Idegem tot Aztekenheld – en passant het eerste orgel in Amerika plaatsend –, men zou voor minder kandidaat voor "De Grootste Vlaming" zijn.

Pieter Van der Moere werd geboren bij Oudenaard op het einde van de 15de eeuw. Hij werd franciscaan in Gent, en trok in 1523 als missionaris naar Mexico, twee jaar nadat Spanje het veroverd had. Hij bouwde kerken en scholen, waarin hij jongens uit het betere Aztekenmilieu opsloot om ze te bekeren. Zij leerden hem de Aztekentaal, en hij leerde hen muziek, maar ook houtsnijden, klokken gieten, instrumenten bouwen en muziek maken.

Het eerste orgel kwam er in 1527, in de kerk van Texcaco, en was daarmee het eerste pijporgel op het Amerikaanse continent. De liturgische feesten werden opgeluisterd door vrolijk trompetgeschal, tot in 1555 aartsbisschop Alfonso de Montúfar Pieter van der Moere en zijn kornuiten intoomde, en beval tijdens de erediensten vooral orgels te gebruiken.

Vlak na dit "toeterverbod" werd Vlaanderen een Spaanse provincie. Weer wat later stelde keizer Filip II een man uit Lier aan tot hoforgelbouwer in het Escorial. En zo verspreide Vlaanderen zijn orgelmakerskennis via Spanje tot Amerika.

"Brattle"-orgel, na enkele omzwervingen, achter een rood afzetkoord in de Saint John's Episcopal Church in Portsmouth, New Hampshire.

De universiteit van Harvard — vroeger en nog steeds vandaag een bakermat van kennis en cultuur — had het Brattle-orgel van de hand gedaan omdat ze een groter en moderner besteld had bij de Londense orgelmaker Richard Bridge. In augustus 1756 kondigde de *Boston Gazette and Country Journal* met opwinding aan: 'We hoorden dat het orgel voor de King's Chapel, dat door kapitein Farr uit Londen naar Boston werd gebracht, donderdag namiddag ontscheept zal worden, en naar verluidt zou dit orgel over een verscheidenheid aan merkwaardige orgelregisters bezitten, met klanken die in deze contreien nog nooit gehoord werden. Volgens de meest vooraanstaande kenners in Engeland zou dit orgel evenwaardig, zelfs van meer waarde zijn in vergelijking met even grote orgels in Europa.'

Dit was het eerste grote Engelse orgel in Amerika. Het had drie klavieren (*Great, Swell, Choir*) en twintig registers (zoals *Open Diapason, Dulciana, Trumpet*). Dezelfde naamgeving treft men ook aan op het Hookorgel in Boom. De gebroeders Hooks moeten dit orgel in hun thuisstad Boston zeker gekend hebben, want het is in de kapel blijven staan tot 1860.

De kolonie werd steeds welvarender, zeker toen in de 18de eeuw de Engelsen de indianen en de Franse kolonisten hadden buitengewerkt. Scheepsladingen vol met fijne koopwaar uit Europa werden aangevoerd. Op een van die schepen zat Karl Theodor Pachelbel, zoon van de beroemde Duitse organist en componist. Hij gaf zowaar een klavecimbelconcert in New York, iets wat we ons vandaag bij de *Big Apple* niet moeilijk kunnen voorstellen.

Steeds meer orgelbouwers uit Europa, meestal op zoek naar godsdienstvrijheid, kwamen in Amerika aan. Een van de bekendste is Tannenberger, die het atelier van de reeds eerder genoemde Klemm zou verderzetten. Maar langzaamaan namen jonge Amerikanen de stiel over van hun Europese leermeesters. De orgelbouwactiviteiten stokten tijdens de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1775-1783), maar de grote omslag kwam vooral door het handelsembargo dat VS-president Jefferson in 1807 instelde. Gedurende een aantal jaren mochten er geen goederen uit Europa meer worden ingevoerd. Op korte tijd leerden de Amerikanen zelf alles te vervaardigen, ook orgels.

Langzaamaan ontwikkelde het land zich van een landbouwkolonie, waar de contacten tussen de jonge steden met het oude moederland bijna makkelijker verliepen dan onder elkaar, naar een zich industrialiserende samenleving waar kanalen en later ook treinen voor de onderlinge verbindingen gingen zorgen. De steeds aangroeiende markt voor orgels vroegen om grote bedrijven, waar in team gestructureerd gewerkt werd om aan de vraag te kunnen voldoen. Niet alleen de tientallen kerkgenootschappen wilden een orgel, maar ook synagogen en tempels van vrijmetselaarsloges waren afnemers. Verruit het belangrijkste bedrijf dat op die groeiende vraag kon ingaan, was het atelier van de gebroeders Hook, die in 1827 van start gingen.

Het eerste orgel van de gebroeders Hook, gebouwd in 1827.

**De orgelmakers Elias en
George Greeleaf Hook**

Elias Hook (*foto links*) was de oudste van de Hook-broers. Hij werd geboren in Salem in Massachusetts in 1805. Zijn vader was meubelmaker. Twee jaar later kreeg hij een broer, die luisterde naar de bijzondere naam George Greenleaf Hook (*foto rechts*). Beide jongens gingen in de leer bij de befaamde orgelmaker William Goodrich. Deze man heeft veel orgelmakers in New England opgeleid, die vaak later een eigen atelier oprichtten, zoals dat van de gebroeders Stevens — allicht geen familie van de bekende orgelmakers Stevens uit Duffel.

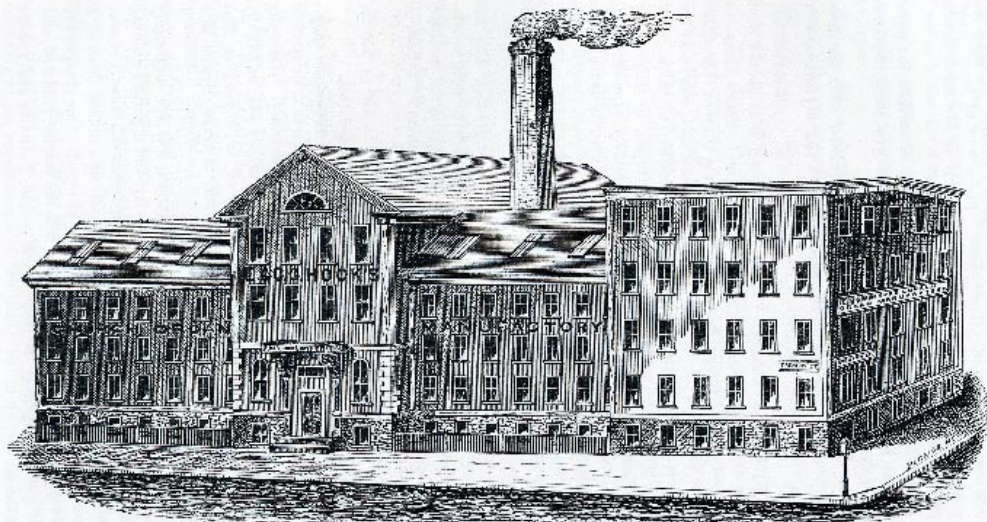
In 1827 openden ze hun eigen bedrijf in Salem. Daar zouden ze negentien orgels bouwen, veertien huisorgels en vijf kerkorgels. Hun eerste orgel (*foto hiernaast*) staat vandaag in een museum in hun geboortestad Salem. De gebroeders Hook verhuisden hun atelier naar Boston in 1831. De eerste tien jaren bouwden ze gemiddeld vier orgels per jaar. De meeste waren een- en tweeklaviersonstrumenten, een drietal instrumenten telde drie manualen. Daarna werden de productie en de instrumenten groter. De meeste klanten woonden in en rond Massachusetts. Pas in 1849 — ze waren toen al meer dan twintig jaar bezig — konden ze een instrument 1000 mijl ver van huis leveren, in Georgia in het zuiden, al was het met zijn vier registers het kleinste instrument van hun carrière.

Het grote orgel van 1845 voor de “buren” van de Tremont Temple (zie blz. 5) sluit hun eerste periode af in schoonheid. De kritieken waren lovend, ten minste deze die de Hooks afdrukten in hun reclamebrochure uit 1857. De al eerder aangehaalde mooie beschrijving die de journalist in een muziekblad neerschreef in 1854 — “zoals de bries in de pijnbomen” — wordt in hetzelfde blad drie jaar later weer neergesabeld, omdat het orgel volgens de orgelkeurder te zacht klonk en te weinig wind had.

De gebroeders Hook, zonen van een *cabinet maker* uit Salem, waren jonge twintigers toen ze in 1827 dit prachtige kabinetorgel maakten. Het bleef honderd jaar familiebezit, en werd gedurende de meeste tijd uitgeleend aan kerken, totdat die een nieuw orgel bij Hook bestelden. In 1933 schonk de familie het aan het Essex Institute in Salem, vandaag het Peabody Essex Museum genaamd.

Foto: Renzo Dionigi

De orgelfabriek van de gebroeders Hook, zoals afgebeeld in een reclamebrochure uit 1876. Vergeet het romantische beeld van de eenzame kunstambachtsman die op inspiratie zit te wachten om zijn instrument af te werken: orgels bouwen is teamwork, waar ieder zijn specialiteit heeft. Vandaag kan een orgelbouwer die zijn wereld kent, zich makkelijk voorstellen wat er zich achter de tientallen vensters van dit bedrijf afspeelde. Door de hoofdingang komt men in een entreehal waar wat kleinere instrumenten tentoon staan. Deze showcases zijn dan ook de enige seriematig gebouwde orgels, grotere orgels worden op maat gemaakt. Dan is er een vergaderzaal waar de kerkbesturen ontvangen werden. Allicht hingen daar later de portretten van de overleden oprichters van het bedrijf. Verder zijn er de bureaus van de klerken, de tekenaars, de boekhouders enz. Het kantoor van Elias Hook, de oudste broer, zal op dat van een fabrieksdirecteur geleken hebben. Dat van zijn broer Georges was allicht meer een "bureau artistique", omdat hij zich eerder met het kunstzinnige en de klankgeving bezig hield.

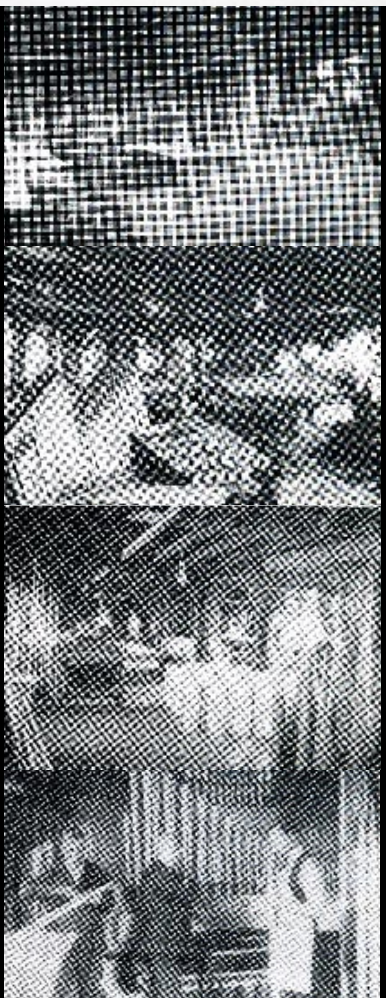
Deze oude foto's uit een brochure uit 1927 — gepubliceerd ter gelegenheid van het eeuwfeest van het bedrijf — geven toch vagelijk aan hoe het er in de productieafdeling aan toe ging. In de zagerij (foto 1) werd het hout gezaagd met machines die door stoomkracht werden aangedreven — vandaar de rokende schoorsteen. Van de geschaafde planken werden houten pijpen gemaakt (foto 2), windladen en klavieren. De honderden metalen pijpen die elk kerkorgel telt werden stuk voor stuk gemaakt uit een legering van tin en lood. Op foto 3 staan rechts de rollen met het soepel metaal te wachten om verknijpt, gerold en gesoldeerd te worden. Tenslotte worden de pijpen geïntoneerd een afgestemd. Op foto 4 bespreekt de chef-intonateur de klank met zijn medewerkers.

1

2

3

4

De firma maakte een gestage opgang. Er kwamen steeds meer kerken die een orgel nodig hadden, het transport over de nieuwe spoorlijnen vergrootte het afzetgebied, maar het was vooral de kwaliteit van de instrumenten die aan de grondslag lag van hun succes. Orgels bouwen is een moeilijke combinatie van kunstambacht, techniek, organisatie en zakendoen. De aanvullende karaktertrekken van de broers was een journalist opgevallen, die in november 1870 in *The Musical Independent* schrijft: "De oudste van het tweetal, Mr. Elias Hook, is een gentleman met een zeer innemend voorkomen en goede manieren. Hij is altijd hoffelijk en hij heeft een geniaal inzicht, waardoor hij vele vrienden voor de firma kon winnen. Van nature is hij spitsvondig en beschikt hij over een ruimdenkend verstandelijk vermogen en muzikaal talent. Hij is een groot kunstkenner en wijdt zich, zoals men zich wel kan voorstellen, vol enthousiasme aan de kunst waarin hij uitmunt."

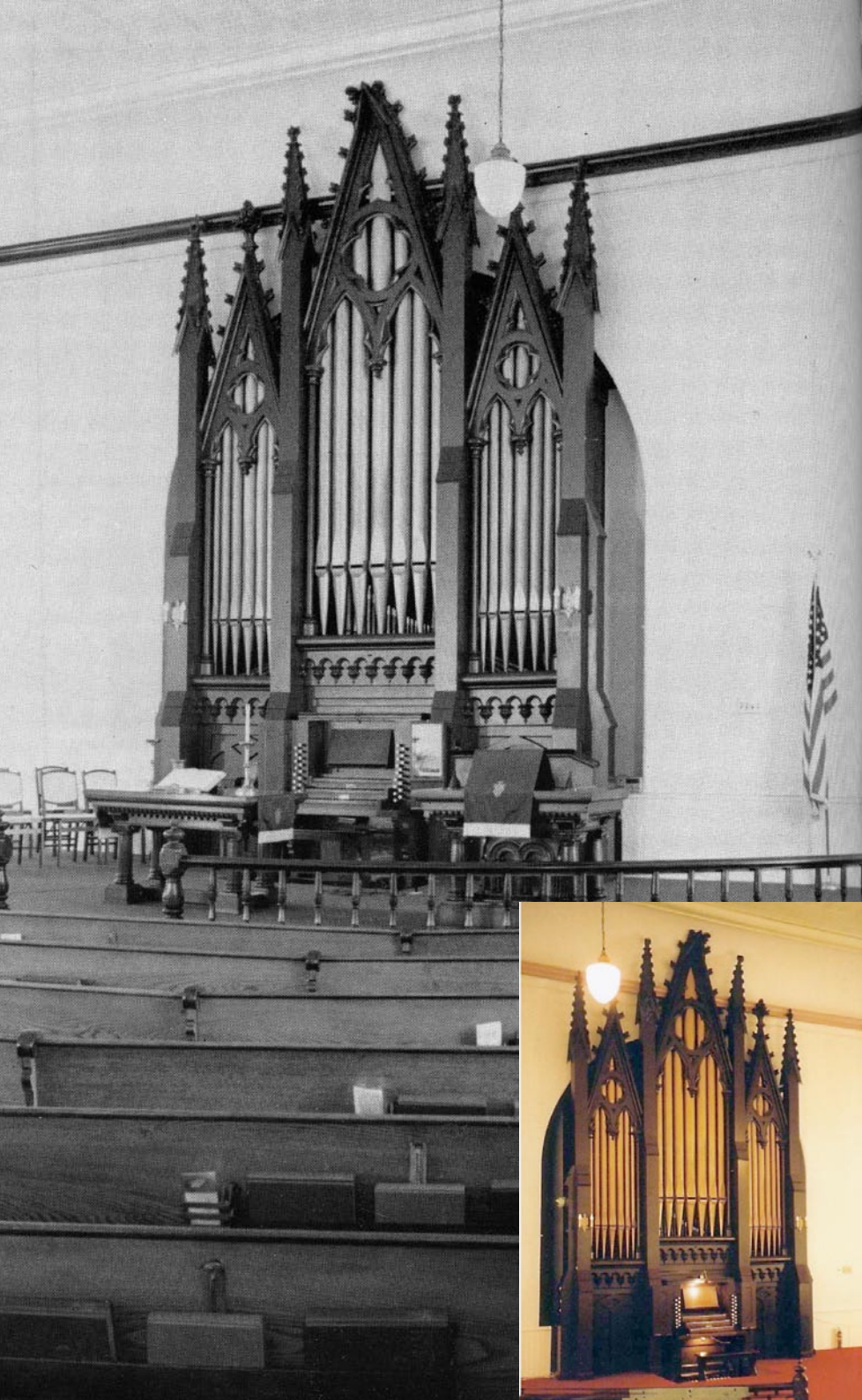
De jongere broer George Greenleaf moet het met wat minder woorden doen: "De laatstgenoemde, met een temperament meer geschikt voor actie, robuust en energiek, compenseert de rustige en minder actieve aard van de eerste."

Nieuwe orgeltypes ontwikkelen zich vaak door kruisbestuiving van ideeën tussen een orgelmaker en een organist. De jonge organist John H. Willcox (Georgia 1827-Boston 1875) speelde enkele belangrijke Hookorgels in, en verhuisde in 1852 naar Boston, waar hij in de orgelmakerij van de gebroeders Hook ging werken. Verschillende andere mannen — orgels bouwen was en is een mannenzaak — werden bij Hook opgeleid, en zouden later eigen, vaak florissante bedrijven opstarten.

De belangrijkste nieuwe medewerker bij Hook zou Francis H. Hastings (1836-1916) worden. Deze boerenzoon begon op 19-jarige leeftijd bij Hook te werken, eerst als tekenaar, later als vertegenwoordiger. In 1872 werd hij mede-eigenaar van het bedrijf, en veranderde de naam in E. & G. G. Hook & Hastings. De tijd van een kleinschalig orgelatelier was al lang voorbij, en de productie van alle orgeldelen was gemoderniseerd en gestructureerd. Vorige eeuw werd er wel eens schamper gedaan over wat werd genoemd de "industriële orgelbouw" — men vond dat zo de ziel uit de instrumenten verdween — maar dat is onzin: de gebroeders Hook bleven de orgels ontwerpen en de klankgeving werd tot op het einde opgevolgd door Georges Hook. De tientallen medewerkers voerden minutieus uit wat van de tekentafel kwam, en omdat ieder zijn deelgebied zo goed beheerste, werden er orgels van de hoogste kwaliteit gebouwd.

De doener George Hook overleed in 1880 op 73-jarige leeftijd. Zijn meer bedachtzame broer Elias volgde hem een jaar later, toen hij 76 jaar was. Het was midden in de glorieperiode van het bedrijf. In Georges' sterfjaar gingen er 41 orgels de deur uit: het grootste (vier klavieren, 65 registers) was het derde orgel dat de Hooks bouwden voor de naburige en brandgevoelige Tremont Temple; de langste reis mocht een tweeklaviersongel afleggen naar het havenstadje Keokuk, aan de Mississippi. In Elias' sterfjaar werden er liefst 44 orgels gebouwd: een vierklaviers met 80 registers voor pater Frisbee, een jezuïet uit New York die het in de prachtige Saint Francis Xavierkerk liet plaatsen; en een orgeltje met slechts één register voor het pas gebouwde *State Insane Hospital* van Pennsylvania.

Na het overlijden van de Hookbroers veranderde Frank Hastings de naam van het bedrijf in het kortere Hooks & Hastings. De zaken bleven goed draaien, al verschoof de markt zich iets meer in de richting van kleinere kant-en-klare orgels die meteen konden geleverd worden. In 1888 werd de fabriek in Tremont Street verlaten, en bouwde Frank een nieuw bedrijf op de akkers van zijn vader ten westen van Boston. In 1916 overleed Frank Hastings, en zijn schoonbroer zette de zaak verder. Daarna ging het langzaam achteruit met de bedrijvigheid. In 1936, twintig jaar na de dood van Hastings en circa 55 jaar na gebroeders Hook, deed de Grote Depressie der deuren toe.

Opus 173 werd door de gebroeders Hook in 1854 gebouwd voor de *State Street Congregational Church* in de havenstad Portland, de grootste stad van Maine. Toen er in 1892 een nieuw kerkgebouw werd gebouwd, moest het Hookorgel weg; in de nieuwe bakstenen kerk kwam er een orgel van de New-Yorkse bouwverzekering Roosevelt. Het Hookorgel vond een nieuw onderdak in de *United Methodist Church*, in Westbrook, een voorstadje van Portland.

Bij de heropbouw in 1892, door de orgeltechnieker C. P. Graves, werden een paar kleinigheden gewijzigd, vooral aan de mechanieken. Pas in 1964 was het nodig om het instrument weer eens onder handen te nemen, ditmaal door de Andover Organ Company uit Metheun, Massachusetts. Twintig jaar later, in 1984, werd het instrument grondig gerestaureerd door David Wallace, de orgelmaker die in 25 jaar later het orgel in Boom zal plaatsen. In 1984 werden vooral de windladen — de bakken met ventielen waar de pijpen op staan — onder handen genomen. Ook werd een en ander terug in de originele staat gebracht, omdat ondertussen de opvattingen in verband met historische orgels veranderd waren, en men vond dat een oud orgel best in de originele toestand kon worden gebracht.

In 2000 hield de methodistenparochie er mee op, en zette het kerkgebouw uit 1866, samen met het orgel uit 1854, te koop. Het duurde tot 2005 tot er een koper voor de kerk gevonden was — nu huist er een sociaal jongerencentrum in, dat luistert naar de naam *Mission Possible Teen Center*. Omdat er in 2005 nog steeds geen koper voor het orgel gevonden was, demonteerde Wallace het hele instrument en sloeg het op in zijn magazijnen in het plaatsje Gorham bij Portland, en zette het te koop op zijn website.

Op 24 juni 2008 vernielde een brand het orgel in de kapel van het *collège privé* van Hazebrouck in Noord-Frankrijk. Dit *fait divers* zal de toekomst van Opus 173 van Hook een nieuwe wending geven. De verzekering van de school stelde een bedrag ter beschikking om een nieuw orgel te laten maken. Ook Pels-D'Hondt Orgelbouw kreeg een mail waarin gevraagd werd een offerte in te dienen voor een nieuw romantisch tweeklaviersorgel in de stijl van Cavaillé-Coll. Omdat het beschikbare budget daartoe bijlange niet volstond, werd voorgesteld op zoek te gaan naar een degelijk tweedehandsorgel. En zo kwam Opus 173 in de kijker, dat nog steeds een sluimerend bestaan leidde in een schuur in Maine.

Wellicht vonden de Fransen dit Amerikaanse romantische alternatief voor Cavaillé-Coll *non discutable*, want er werd niets meer van gehoord. Maar ondertussen stond het Hookorgel wel op www.pels.be, met foto's, 3D-tekeningen en geluidsfragmenten. Tot het oog van een gepensioneerd koördinant uit Boom er op viel.

Bomenaar Roger Leens richtte in 1965 het koor Musica Nova op, dat hij veertig jaar lang zou dirigeren. Na zijn pensionering als docent op het Vlaams Muziekconservatorium te Antwerpen, pakte hij zijn oude liefde weer op: orgel spelen. Bovendien had hij nu tijd om de zondagsdiensten in de kerk van Boom te begeleiden, en orgel te studeren. Achteraan in de Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochuskerk, een neogotisch gebouw uit 1850 opgetrokken in Boomse baksteen, staat een dubieus orgel dat al jaren onbespeelbaar is. Voaraan staat een klein noodorgel. Leens wilde een interessanter instrument in de kerk hebben, en gebruikte zijn talent en ervaring als *fundraiser* om zijn droom te kunnen waarmaken. Hij ging op zoek naar een degelijk tweedehandsorgel, en uiteindelijk stond hij voor een dilemma: wordt het een Noord-Nederlands neobarokorgel uit de jaren 1970, of gaan we *exotisch*, en kiezen we voor de romantische Amerikaan uit 1854?

Opus 173 in de *United Methodist Church*, in Westbrook, Maine (USA).

Zwartwitfoto in *Organ Handbook* 1992; kleurenfoto van voor de sluiting van de kerk in 2000.

Leens vroeg links en rechts advies. Een van de argumenten voor het Hookorgel was dat kerk en orgel quasi even oud zijn, en beiden in de neogotische stijl gebouwd. Daarnaast vond men dat er al genoeg 20ste-eeuwse neobarokke instrumenten in onze contreien staan. Zelfs in de orgelwereld slaat de globalisering toe! Zo verhuisden in 2009 twee Pelsorgels naar een ander land: een instrument uit 1948 verkaste van een protestantse kerk op Veluwe in Nederland naar een katholieke kerk op een heuvel in Parijs, en een studieorgel uit Vlaanderen kwam in de oudkatholieke kerk van Frankfurt terecht.

Roger Leens slaagde erin om de nodige fondsen te verwerven. Na een royale privéschenking kreeg hij de kerkfabriek mee, de gemeente, de provincie, en zelfs het ministerie van cultuur. De laatste centen kwamen van een serviceclub. Op 13 mei 2009 werd op het gemeentehuis het contract ondertekend, en kon David Wallace, in semenspraak met Gerard Pels, van start gaan met de voorbereidende werkzaamheden.

In het atelier in Maine werden de diverse onderdelen, die al vier jaar lagen te wachten op hun nieuwe taak, te voorschijn gehaald. Een aantal zaken werden onder handen genomen. De blaasbalg kreeg opnieuw twee handpompen, zodat het orgel ook zonder stroom — dus zonder de elektrische ventilator — kan bespeeld worden. In de praktijk zal dit weinig gebruikt worden, maar toch is deze reconstructie zinvol, zowel om het instrument weer compleet te maken, als uit pedagogische overwegingen, omdat dit windsysteem door de opstelling op de kerkvloer goed zichtbaar is.

Een andere belangrijke aanpassing was de uitbreiding van het pedaal van 20 naar 27 noten, zodat er ook grote werken uit de barok en romantiek op kunnen uitgevoerd worden. Het verdwenen register Cremona 8' werd weer aangevuld met pijpwerk uit dezelfde periode. Het orgel, dat in de Westwoodkerk in een nis op een podium stond, moest voor Boom een nieuwe onderkant krijgen. De oude verflagen van de kast werden verwijderd. Tenslotte werd op een snikhete zomerdag in augustus 2009 een grote container gevuld en op de boot gezet in Boston, richting Antwerpen.

Op maandag 21 september 2009 reed, stipt op tijd, een vrachtwagen met het Hookorgel de Grote Markt van Boom op. De container werd opgewacht door Roger Leens, kerkraadvoorzitter Koen Schelkens, de vier orgelbouwers van Pels-D'Hondt en *last but not least* David Wallace en zijn zoon Nick. Met spanning werden de verzegelde deuren van de container geopend, en alles bleek in orde te zijn. Enkele uren later lagen alle onderdelen her en der in de kerk verspreid, en kon de opbouw beginnen.

Eerst werd de kast opgebouwd. De fraaie pijlers met torentjes in neogotisch snijwerk werden eerst rechtgezet, en langzaam kreeg de kast vorm. Al snel kwamen de gemeentewerkers om de kast te schilderen in een zachtbruine tint. Het oude afgestripte hout bloot laten was geen optie, omdat diverse houtsoorten waren gebruikt. Er werd een nieuwe, elektrische ventilator aangesloten. Vervolgens werden de mechanieken en de windladen geplaatst. Tenslotte werden de registers in het orgel gezet, en kon begonnen worden met de afwerking van de klank.

David Wallace was in de wolken over de akoestiek van de kerk. In de Verenigde Staten zijn de meeste kerken kleine, houten gebouwen en bekleed met dikke tapijten. De enkele Europees-aandoende stenen kathedralen die er staan zijn de

Boven — Roger Leens neemt een foto als op 21 september 2009 de onderdelen van het Hookorgel, waar hij zo naar uitkeek, de kerk worden binnengedragen. Midden links — De pijlers van de neogotische kast worden rechtgezet. Rechts — De achterkant van het orgel, met vooraan de blaasbalg, en daarboven de pijpen van het positief en het zwelwerk, voordat de laatste grote pedaalpijpen worden geplaatst. Onder — Rustpauze; v.l.n.r voorzitter van de kerkraad Koen Schelkens en orgelbouwers Nicolas Wallace, Marc Van den Bulck, Alain Vandewyver, Willy Leys en David Wallace.

uitzondering op de regel, en ontlokte de uitspraak die orgelkenner Barbara Owen in de New York Times in 1993 liet optekenen naar aanleiding van een nieuw orgel in de Saint Ignitius Church in New York: “Het belangrijkste register op dit orgel is de akoestiek. Om dezelfde reden zingen we in de badkamer, en niet in de slaapkamer.”

“This organ will blossom here”, voorspelde David Wallace toen hij voor het eerst de kerk betrad, en in zijn handen klapte om de akoestiek uit te testen. Drie weken later kon iedereen horen dat Hooks Opus 173 inderdaad tot bloei was gekomen, en wellicht welluidender klonk dan uit tevoren. Op maandag 12 oktober 2009 werd en *petit comité* het orgel bescheiden maar toch feestelijk opgeleverd. De jaarmarkt-kermis liet luidruchtig van zich horen, en daar konden vooral de meer poëtische registers zoals de *Viole d’Amour* of de *Wald Flute* niet tegen op.

In Portland, 155 jaar geleden, toen Georges Hook zijn Opus 173 afwerkte, zal hij allicht alleen gestoord zijn geweest door een verre stoomfluit van de trein die naar Boston reed, of door hoeftetrappel. Als hij ‘s avonds tevreden de kerkdeur achter zich dichttrok, zijn oren nog nafluitend van het stemmen van de driedubbele *Sesquialtera*, hoorde hij, behalve het getijl van de lokale *chickadee*-vogel, de “harmonieën uitsterven zoals de bries in de pijnbomen”. Hook, noch de journalist die deze fraaie zin anderhalve eeuw geleden optekende, zullen nooit bevroed hebben dat dit orgel in de 21ste eeuw in de Europese bakermat zou terugkeren.

Linker bladzijde

Links boven: de gebroeders Hook graveerden hun naam in een sierlijk lettertype op een zilveren plaatje, en plaatsten dit tussen de klavieren. — Rechts boven: het pijpwerk van het “Groot Orgel”, met rechts de achterkant van de frontpijpen, en de conducten die deze pijpen van wind moeten voorzien. Links staan houten en kleine metalen pijpen. — Rechts onder: een elegant zwelpedaaltje om de klanksterkte van de “Swell division” te veranderen. — Links onder: 27 houten hefbomen zorgen dat het voetenspel van organist de kleppen van de pedaalregisters kunnen openen.

Boven

De pijpen van elk klavier staan verder uit elkaar dan dat de klavieren breed zijn. Het walsbord zorgt ervoor dat de beweging van de toetsen in de breedte verdeeld wordt.

De auteur van deze brochure, orgelbouwer **Gerard Pels**, kreeg zijn opleiding als orgelpijpenmaker bij Tim Koelewijn in de Verenigde Staten in 1975. Samen redden zij tientallen Hook-registers van de ondergang uit Opus 2326, in de Saint Ignatiuskerk op Park Avenue in New York. Als hoofdredacteur voor de *International Society of Organbuilders* keerde hij later meermaals terug naar de VS, en leerde notoire Amerikaanse orgelspecialisten kennen zoals Agnes Armstrong, Alan Laufmann, Stephen Pinel en Barbara Owen. Gerard Pels is, als vierde generatie van de orgelmakersfamilies Pels en D'Hondt, zaakvoerder van Pels-D'Hondt Orgelbouw in Herselt. Het Hookorgel Opus 173 werd in 2009 in Boom opgebouwd

door zijn medewerkers Marc Van den Bulck, Willy Leys en Alain Vandewyter, samen met hun Amerikaanse collega's David Wallace en zijn zoon Nick.

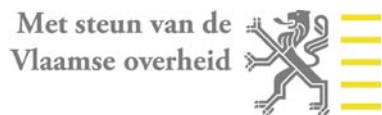
David Wallace (links op de foto) woont en werkt Gorham, in de Amerikaanse staat Maine. Hij heeft, zoals zoveel Amerikaanse orgelbouwers in de 20ste eeuw, een voorgeschiedenis die niets met orgelbouw te maken heeft. (Charles Fisk, een van 's lands grootste orgelbouwers, werkte tijdens de oorlog mee aan het Manhattanproject, waar in het geheim de atoombom werd ontwikkeld.) David Wallace was jarenlang tolk bij de Amerikaanse luchtmacht, en leerde zo de wereld kennen. Als organist geïnteresseerd in orgelbouw, ging hij bij Andover Organ Company werken. In 1982 begon hij zijn eigen zaak. Hij is gespecialiseerd in de restauratie van historische orgels in New England. De aanpassings- en reconstructiewerkzaamheden aan het orgel voor Boom voerde hij samen uit met zijn medewerkers (op de foto vanaf de tweede links) Mark, Danielle, Gwen en zijn zoon Nick.

Bronnen

The Organ Historical Society, *The Hook Opus List, 1829–1916 in Facsimile*, Richmond, 1991 id., *Organ Handbook 1992*, uitgegeven t.g.v. de OHS National Convention, central Maine Orpha Ochse, *The History of the Organ in the United States*, Bloomington & Indianapolis, 1975

Deze brochure werd uitgegeven naar aanleiding van het feestelijk inspelingsconcert door de Antwerpse kathedraalorganist Peter Van de Velde op 30 mei 2010.

Dispositie van het E. & G. G. Hookorgel (Opus 173, 1854) in de Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Rochuskerk te Boom (2009)

Oorspronkelijke, Angelsaksische dispositie

Vertaalde dispositie, met Belgische nomenclatuur

Great: 56 notes

8' Open Diapason
8' Open Diapason (*never installed*)
8' Melodia treble (TF)
St. Diapason Bass (17 notes)
4' Principal
2 2/3' Twelfth
2' Fifteenth
III Sesquialtera
8' Trumpet treble (TC)
8' Trumpet Bass (12 notes)

Swell: 56 notes

(notes 1-12 are permanently coupled to the Choir)
16' Bourdon (TC)
8' Op. Diapason (TC)
8' Viol di Gamba (TC)
8' St. Diapason (TC)
4' Principal (TC)
II Cornet (TC) (12th and 15th no breaks)
8' Trumpet (TC)
8' Hautbois (TC)
Tremulant

Choir: 56 notes

8' St. Diapn Treble (TF)
8' St. Diapn Bass (17 notes)
8' Dulciana
8' Viol d'Amour
4' Principal
4' Wald Flute
8' Cremona (TF)

Pedal: 20 notes (> 27 n.)

16' Dble Op. Diapason
16' Bourdon

Couplers

Sw. to Gr.
Sw to Ch
Ch to Gr sub 8vs
Gr to Pedals
Ch to Pedals

Bellows signal

Balanced Swell Pedal

Grand orgue (II, 56 n.)

1. Montre 8'
-. Tweede Montre 8'-koor, gereserveerd
2. Mélodie 8'
3. Bourdon 8' B
4. Prestant 4'
5. Quinte 2 2/3'
6. Doublette 2'
7. Mixture III
8. Trompette 8' B/D

Récit (III, 56 n.)

(vanaf c°, eerste oktaaf steeds gekoppeld aan positief)
1. Bourdon 16'
2. Montre 8'
3. Viole de gambe 8'
4. Bourdon 8'
5. Prestant 4'
6. Fourniture II
7. Trompette 8'
8. Hautbois 8'
Tremulant

Positif (I, 56 n.)

1. Bourdon 8' B/D
2. Dulciana 8'
3. Violon d'amour 8'
4. Prestant 4'
5. Flûte 4'
6. Cromorne 8' D

Pédale (27 n.)

1. Montre 16'
2. Sousbasse 16'

Koppelingen

II+III
I+III
II+I 16'
P+II
P+I

Calcant

Zwelpedaal

